

УДК 336.711

Сегеда Л. М.,*викладач кафедри банківської справи, аспірант Тернопільського національного економічного університету*

МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ: СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕОРЕТИЧНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ

У статті розглядаються теоретичні засади монетарної політики та грошово-кредитного регулювання з позиції інтерпретації їхньої економічної сутності та сучасної практики реалізації в умовах високого динамізму фінансових ринків та макроекономічної нестабільності. Досліджено та систематизовано підходи вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно зазначеної проблематики, окреслено сферу застосування термінів "грошово-кредитна політика" та "грошово-кредитне регулювання" в економічній літературі та нормативно-правових документах.

Ключові слова: грошово-кредитна (монетарна) політика, грошово-кредитне регулювання, центральний банк, грошовий обіг, грошова маса, валютний курс, процентні ставки.

В статье рассматриваются теоретические основы монетарной политики и денежно-кредитной регуляции из позиции интерпретации их экономической сущности и современной практики реализации в условиях высокого динамизма финансовых рынков и макроэкономической нестабильности. Исследовано и систематизировано подходы отечественных и зарубежных научных работников относительно отмеченной проблематики, очерчена сфера применения терминов "денежно-кредитная политика" и "денежно-кредитная регуляция" в экономической литературе и нормативно-правовых документах.

Ключевые слова: денежно-кредитная (монетарная) политика, денежно-кредитная регуляция, центральный банк, денежное обращение, денежная масса, валютный курс, процентные ставки.

Theoretical principles of monetary policy and monetary regulation from the point of interpretation of its economical core and modern realization practice under the conditions of financial markets' high level dynamism and marketing instability are regarded in the article. National and foreign scientists' approaches concerning mentioned problematics are researched. The sphere of monetary policy and monetary regulation in economical literature and regulative documents are outlined.

Key words: monetary policy, monetary regulation, central bank, currency circulation, money supply, exchange rate, interest rates.

Постановка проблеми. У сучасній науковій економічній літературі та господарській практиці терміни “грошово-кредитна політика” та “грошово-кредитне регулювання” набули широкого використання та увійшли в асортимент основних фахових понять і категорій. Однак, незважаючи на свою загальнозживаність та поширеність у періодичних, монографічних та навчальних джерелах, недостатньо уваги приділяється концептуальному розмежуванню сутності цих категорій, чіткості розуміння меж їх змісту. Додатковою актуальності зазначене явище набуває в умовах прискорення інтернаціоналізації економічної науки, за якої окремі теоретичні розбіжності у розумінні господарських механізмів та процесів можуть призвести до хибного трактування їх сутнісних характеристик.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробці наукових засад грошово-кредитної політики та регулювання присвячено чимало робіт як українських, так і зарубіжних вчених-економістів. Серед них: В. Д. Базилевич, М. Бурда, Ч. Віплош, Н. І. Гребеник, О. В. Дзюблюк, Дж. М. Кейнс, Т. Д. Косова, Ф. С. Мишкін, А. М. Мороз, С. В. Мочерний, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, В. С. Стельмах, С. М. Чистов, М. Фрідмен та інші. На сучасному етапі, незважаючи на наявність численних робіт у цьому напрямі, варто відзначити, що багато з них мають в основному прикладний характер і не розкривають повною мірою всі теоретичні аспекти механізмів монетарної політики і грошово-кредитного регулювання у їх нерозривному взаємозв'язку.

Мета і завдання дослідження полягають у з'ясуванні суті, передумов визначення та спектру застосування понятійних тлумачень термінів “монетарна (грошово-кредитна) політика” і “грошово-кредитне регулювання”, та з'ясування взаємозалежності цих понять.

Виклад основного матеріалу. Порівнюючи поняття грошово-кредитної політики і грошово-кредитного регулювання, варто зазначити, що немає єдиної чіткої позиції щодо подібності чи розмежованості цих понять, немає й висновку про їхнє взаємне співвідношення та взаємозалежність. Тому, перш ніж надати перевагу одному з варіантів тлумачення зазначених термінів, варто з'ясувати сутність визначення самих понять “політика” і “регулювання”.

Політика (від грецького “Πολιτική” – державні і суспільні справи) – це цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків. У вужчому розумінні політика – визначена частина, програма або напрям такої діяльності, сукупність засобів (інструментів) та методів (технік) для реалізації певних інтересів задля досягнення визначених (суб'єктом політичного процесу) цілей у певному соціальному середовищі. Політикою також називають процес прийняття рішень, а також поведінку в суспільно-державних установах. Один із відомих теоретиків

Гарольд Ласвелл таким чином пояснює зміст поняття політики: “хто чого досягає, коли і як”.

Термін “регулювання” походить від латинського слова “regulo” – “правило” та означає упорядкування, приведення чогось у відповідність з чимось. Відповідно звідси регулювання економіки – це сукупності різноманітних форм та засобів державного впливу на економіку (зокрема на поведінку учасників економічних відносин, що здійснюються в інтересах всього суспільства) з метою впорядкування економічних відносин за допомогою норм та інших економічних засобів, при порушенні вимог яких, встановлених законодавством, може бути застосована відповідальність.

В економічній літературі доволі часто зустрічаються твердження, у яких поняття “грошово-кредитне регулювання економіки” та “грошово-кредитна політика” ототожнюються, або вважаються синонімами, де і під грошово-кредитною політикою, і під грошово-кредитним регулюванням розуміють систему державного регулювання грошово-кредитних відносин у суспільстві [1, с. 138]. Саме тому доцільно більш глибоко проаналізувати сутність кожного з них, адже стосовно самого поняття “грошово-кредитна політика” (монетарна) спостерігається виражена багатогарнітність підходів.

Грошово-кредитна політика є складовою частиною загальнодержавної стратегії, орієнтири якої ґрунтуються на основних фактичних і прогнозних критеріях, а також макроекономічних показниках економічного та соціального стану країни, що розробляються Кабінетом Міністрів України. Згідно із Законом України “Про Національний банк України” грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених цим законом засобів і методів.

Популярна Інтернет-енциклопедія “Вікіпедія” трактує монетарну політику як політику держави, через яку уповноважена державою інституція контролює показники обсягів або ціни пропозиції грошей з метою встановлення цінової стабільності, сприяння економічному зростанню, дотриманню рівня безробіття населення на низькому рівні.

В економічній літературі є кілька типових тлумачень грошово-кредитної політики. Окремі автори відносять до неї будь-які заходи держави, які стосуються грошової сфери, включаючи й ті, що здійснюються без участі центрального банку [2]. Зокрема, це заходи, спрямовані на зміну рівня оподаткування, структури бюджетних видатків тощо. Проте такий підхід є надто широким і не дає можливості виявити специфіку грошово-кредитної політики та виокремити властиві їй механізми з максимальною точністю. У такому розумінні вона перетворюється лише у понятійне явище.

Трапляються і надто вузькі тлумачення грошово-кредитної політики, наприклад, як сукупності заходів держави щодо забезпечення оптимального валютного курсу. За такого підходу суть грошово-кредитної політики зводиться до одного з можливих варіантів розвитку регулятивного процесу,

коли за тактичну ціль політики вибирається стабілізація валютного курсу. Всі інші можливі варіанти його реалізації залишаються поза увагою, що істотно збіднює механізм та результативність грошово-кредитної політики.

Очевидно, що в останні роки зросло значення обмінного курсу національної грошової одиниці як проміжного цільового орієнтиру грошово-кредитної політики. Це викликано розширенням міжнародних зв'язків, зростанням взаємозалежності економік різних країн. Крім того, в країнах з перехідною економікою іноземна валюта часто виконує у внутрішньому обороті функцію засобу нагромадження, а інколи – й засобу платежу. За цих умов держава в особі центрального банку, здійснюючи вплив на обмінний курс грошової одиниці, отримує змогу впливати не тільки на зовнішньоекономічну сферу діяльності, але й на внутрішньоекономічні показники. Проте грошово-кредитна політика не може орієнтуватися виключно на обмінний курс, його статус не може виходити за межі одного із цільових орієнтирів.

Досить часто науковці, трактуючи зміст грошово-кредитної політики, підкреслюють важливість діяльності урядових структур щодо регулювання кількості грошей в обігу. Так, акцентуючи увагу на ролі грошово-кредитної політики, Дж. М. Кейнс зазначав: “Не може бути більш вірного засобу, щоб похитнути основу суспільства, ніж розладнання грошового обігу” [3].

Група авторів на чолі з В. Д. Базилевичем розглядають грошово-кредитну політику як “сукупність форм та засобів державного впливу на пропозицію грошей з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них” [4, с. 639]. М. Бурда та Ч. Віплош під монетарною політикою розуміють один із альтернативних видів політики уряду, що спрямовується на вплив на процентні ставки і валютні курси і загальніше – на умови фінансових ринків і їхні зв'язки з реальною економікою [5, с. 27].

А. М. Мороз, М. І. Савлук та М. Ф. Пуховкіна під грошово-кредитною політикою розуміють комплекс взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення певних задалегідь визначених суспільних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку та обороту, які проводить держава через свій центральний банк і розглядають її як невід'ємну складову частину державної економічної політики, які своїми цілями і пріоритетами повинні тісно переплітатись [6]. Науковці підкреслюють комплексність, багатоваріантність регулятивних заходів монетарної політики центрального банку, що реалізуються через механізм грошового ринку і банківської системи і спрямовуються на досягнення певних, чітких, задалегідь визначених суспільних цілей. У такому трактуванні монетарна політика являє собою організаційно оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями, інструментами та роллю в економічному регулюванні.

Важливо зазначити, що в економічній літературі також існують як широкі, так і вузькі трактування поняття грошово-кредитного регулювання.

Надто широкі не дозволяють дослідити специфіку використання грошово-кредитних інструментів у національній економіці. Разом з тим і надто вузькі визначення зазначеного поняття враховують лише одну складову із загальної системи грошово-кредитного регулювання.

Так, Н. І. Гребеник грошово-кредитне регулюванням ототожнює з регулюванням грошового обігу і розглядає як сукупність заходів, здійснюваних з метою підтримання сталості грошового обігу, стабільності національної грошової одиниці, стримування інфляції, гнучкого забезпечення грошима потреб сфери обігу [7, с. 452]. Під грошово-кредитним регулюванням низка авторів має на увазі сукупність заходів у галузі грошового обігу та кредиту, що спрямовані на підтримку економічного зростання, забезпечення зайнятості, стримування негативних процесів в економіці та вирівнювання платіжного балансу [8; 9; 10]. Цікаво, що таке ж визначення дає В. С. Стельмах, але вже стосовно грошово-кредитної політики [11, с. 44].

Існують підстави стверджувати, що наведені визначення грошово-кредитного регулювання не є досконалими. На нашу думку, досліджуючи проблему грошово-кредитного регулювання, слід виходити насамперед з постулатів системного аналізу, відповідно до яких грошово-кредитне регулювання можна розглядати як систему заходів у галузі грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання таких об'єктів: процентної ставки; норм обов'язкового резервування; операцій з цінними паперами на відкритому ринку; імпорту та експорту капіталу; рефінансування банків; золотовалютних резервів. Зазначені заходи мають застосовуватися з метою забезпечення сталого економічного розвитку, зниження рівня безробіття (або забезпечення ефективної зайнятості), врівноваження платіжного балансу та уповільнення інфляційних процесів.

Подібне визначення дає Т. Д. Косова: “грошово-кредитне регулювання – це один із елементів економічної політики держави, являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягу кредитів, рівня процентних ставок і інших показників грошового обігу і ринку позичкових капіталів” [12, с. 243].

Отже, враховуючи сутність терміна “політика”, найбільш прийнятним є визначення, яке відносить до грошово-кредитної політики ті заходи та дії регулятивного характеру, що здійснюються безпосередньо центральним банком чи за його участю та реалізуються через грошовий ринок у всіх його різновидах, включаючи валютний. За такого підходу грошово-кредитна політика набуває чітких, економічно обумовлених меж, внутрішньо єдиної інституційної основи, тобто охоплює грошовий ринок і банківську систему. І, відповідно, ближчим до істини буде твердження, що грошово-кредитна політика є тією засадною основою, на якій ґрунтується грошово-кредитне регулювання економіки. Адже спрямованість регулятивного впливу держави у конкретній сфері економічних відносин визначається складовими грошово-кредитного регулювання.

Тому грошово-кредитне регулювання повинно стимулювати ділову активність, створювати умови, за яких би збігалися інтереси держави та, безпосередньо, її населення, за яких би забезпечувалось задоволення власних потреб на рівні будь-яких економічних суб'єктів. Ефективне грошово-кредитне регулювання призводить б до автоматичного вирішення цілей загальноекономічної політики держави, які повинні збігатись із стратегічними цілями грошово-кредитної політики.

Розділяючи поняття грошово-кредитної політики і грошово-кредитного регулювання, доцільно відзначити, що грошово-кредитна політика – це є організуючий і регулюючий цілеспрямований вплив держави, який здійснюється через її центральний банк на економічну діяльність суб'єктів грошового ринку та економічні процеси у сфері грошового обігу та кредиту, створення й удосконалення умов економічного розвитку відповідно до певного суспільного устрою з метою впорядкування та підвищення результативності. Саме у цьому розумінні ми використовуємо в подальшому поняття монетарної політики.

Основними функціями управління за допомогою грошово-кредитної політики є: організація, планування, регулювання і контроль. Управління будь-яким процесом починається з того, що цей процес виокремлюють як певний об'єкт і для впливу на нього з метою реалізації потрібних цілей уповноважується відповідна організація. Так, основним суб'єктом грошово-кредитної політики, як правило, виступає центральний банк країни.

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” основним суб'єктом розробки та реалізації грошово-кредитної політики держави є Національний банк. У його компетенцію входить формування загальних напрямів грошово-кредитної політики, визначення конкретних методів (інструментів) її реалізації, а також розробка відповідної нормативної бази. У цьому ж законі зазначено, що стратегічними цілями грошово-кредитної політики є забезпечення економічного зростання, стабільності національної грошової одиниці, зайнятості населення, стримування інфляції та вирівнювання платіжного балансу.

Тому впевнено можна констатувати, що ключові завдання грошово-кредитної політики є похідними від загальнодержавних цілей і визначаються залежно від рівня розвитку економічних, соціальних і політичних процесів у країні (розвиненості ринкових відносин, фази економічного циклу, гнучкості фінансово-кредитної системи тощо), від національних історичних традицій щодо використання інструментарію регулювання грошового обігу та кредитної сфери. Разом з тим цілі грошово-кредитної політики створюють ієрархічну структуру, в якій на кожному певному рівні відбувається детермінація, уточнення та коригування конкретного завдання з метою забезпечення реалізації мети більш високого рівня.

Центральний банк здійснює планування заходів, спрямованих на досягнення завдань грошово-кредитної політики, а саме щорічно формулює

“Основні засади реалізації грошово-кредитної політики”, а регулювання є однією з функцій управління грошово-кредитною сферою, яка реалізується через засоби грошово-кредитного регулювання національної економіки, що передбачає органічне поєднання інструментів, методів і важелів грошово-кредитної політики при здійсненні впливу на систему цілей грошово-кредитного регулювання.

Грошово-кредитне регулювання економіки можна розглядати з теоретичного і практичного погляду. З теоретичного погляду грошово-кредитне регулювання економіки (ГКРЕ) – це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів та засобів впливу держави через центральний банк на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей грошово-кредитної політики. З практичного – це регулювання центральним банком країни грошового обігу (грошової маси) за допомогою монетарних інструментів.

У світовій практиці існує певний досвід щодо вибору моделей грошово-кредитного регулювання. У зв'язку з цим важливим є його врахування при формуванні та реалізації певного режиму в нашій країні. На думку деяких економістів, найбільш оптимальним монетарним устроєм для вітчизняної економіки буде такий, який з максимальним ефектом забезпечить досягнення основної мети грошово-кредитної політики та стане міцним підґрунтям для посилення зростаючих тенденцій у всіх галузях і секторах національної економіки.

У ході грошово-кредитної політики регулюється, головним чином, попит на гроші або пропозиція грошей (грошова маса). Для першої складової характерним є управління ціною грошей або короткостроковими процентними ставками. Однак більш контрольованим є процес управління пропозицією грошей внаслідок того, що центральний банк володіє монополією на наявну грошову емісію та безготівкові кошти порівняно з банками другого рівня.

Важливим питанням реалізації грошово-кредитної політики на сьогодні є вирішення проблеми вибору оптимального напрямку використання грошово-кредитних засобів у загальнодержавній стратегії економічного розвитку. За відсутності достовірних прогнозів достатньо проблематично здійснювати ефективне управління економічними процесами та досягти відповідного рівня розвитку грошово-кредитного, фондового та валютного ринків. Тому сьогодні для України важливо визначитися з ключовими напрямками удосконалення монетарної політики та грошово-кредитного регулювання.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши праці провідних вчених-економістів у цій галузі, і визначившись із взаємозалежністю понять монетарної політики і грошово-кредитного регулювання, варто відзначити різницю між цими термінами, яка виходить із підпорядкованості грошо-

во-кредитного регулювання, як одного із складових елементів усієї сукупності заходів, які застосовує центральний банк для реалізації грошово-кредитної політики. Зазначене розмежування дозволить більш чітко та системно підходити до розробки наукових рекомендацій щодо вдосконалення системи регулювання грошово-кредитної сфери та забезпечить нівелювання потенційної неоднозначності в процесі модернізації відповідної нормативно-правової бази діяльності Національного банку України.

Література:

1. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
2. Чистов С. М.: Фінансово-бюджетна та грошово-кредитна політика [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.org.ua/book/95/2721.html>.
3. Онлайн Енциклопедія Кругосвет [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/DENGI.html?page=0,7.
4. Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Баластрик Л. О. Макроекономіка: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2005. – 851 с.
5. Бурда М. Макроекономіка: Європейський контекст / Пер. з англ. / М. Бурда, Ч. Виплош. – К. : Основи, 1998. – 682 с.
6. Мороз А. М., Пуховкіна М. Ф. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник. Частина 1 [Електронний ресурс] // Режим доступу : / <http://ukrkniha.org.ua/ukrkniha-text/18/8/>.
7. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / Редкол. : В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
8. Мочерний С. В. Економічна теорія: Навч. посібник. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2005 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/economics/mochernyj_et/literature.htm.
9. Фридмен М. Количественная теория денег [Текст] / М. Фридмен. – М. : Эльф-Пресс, 1996. – С. 808.
10. Mishkin, Frederic S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets [Text] / Frederic S. Mishkin. – 6th ed. Boston-Addison Wesley, 2001. – 780 p.
11. Стельмах В. С. Грошово-кредитна політика в Україні / В. С. Стельмах, А. О. Спіфанов, Н. І. Гребеник, В. І. Міщенко / за ред. В. І. Міщенка. – К. : Т-во Знання, КОО, 2000. – 305 с.
12. Центральний банк і грошово-кредитне регулювання: [навч. посібник] / За ред. Косової Т. Д., Папаїки О. О. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.